

1961 ANAYASASINDA “SOSYAL DEVLET ve SAĞLIK HAKKI”

Ali Yıldırım*

A. “BIRAKINIZ YAPSINLAR”DAN “SOSYAL DEVLET”E

Kuşkusuz 27 Mayıs Anayasası, yönelimleri ile ülkede özgürlüklerin önünü açtığı gibi devlete yüklediği ödevlerle önceki düzenlemelere oranla önemli farklılıklar göstermektedir. Anayasanın bu özelliğini saptamak onun sınıfsal niteliğini bir kenara bırakmak, sistemin bekası için ortaya koyduğu esasları görmezlikten gelmek anlamına gelmemelidir.

27 Mayıs Anayasası gelişmiş kapitalist ülkelerde Birinci Dünya Savaşı sonrası anayasalara giren sosyal devlet anlayışını kendi bünyesine alarak devlete vatandaşlarına asgari bir yaşam düzeyi sağlama görevini yüklemiştir. İşte burada kısaca irdelemeye çalışılacak olan “sağlık hakkı” da etrafındaki onu destekleyen haklarla birlikte bu görevin bir ürünüdür. Devletin neden yurttaşına asgari yaşam koşulları sağlayacağı sorusu sosyal devletin ortaya çıkış sürecinin irdelenmesiyle olanaklı olabilir. Devleti bu görevi üstlenmeye zorlayan süreç nasıl gelişmiştir? Başta şunu belirtmek gerekir ki sosyal devlet sosyalist devlet değildir. Kapitalizm içinde devletin sosyalleşmesi sınıf ayrımını ve özel mülkiyeti temel veri kabul eder. Devletin üstlendiği ödev bunların üzerinde yükselir. Klasik burjuva hukukunda çeşitli hak ve özgürlük kataloglarından sözedilir. Bunlar:

Klasik hak ve özgürlükler,
Sosyal haklar,
Siyasal haklar,

biçiminde sıralanırlar. Klasik hak ve özgürlüklerde temel yaklaşım devletin bu hak ve özgürlüklere karışmaması, dokunmaması, gölge etmemesidir. Devlet “güvenlik” sorunuyla ilgilenecek, jandarmalık görevini üstlenecek ve bu haklara müdahale etmeyecektir. Devletten istenen birşey yoktur, bu alana el atmaması dışında.

Pratikte ekonomik olanak sahiplerinin hakları olarak “işlem görse” de klasik haklar herkesin hakları, herkesin eşit-eşitlik içinde yararlanacağı haklar olarak ilan edilmektedir. Bu kategorideki hakların “doğuş” süreci gözönüne alındığında eşitliğin doğallığı kendiliğinden anlaşılır. Klasik hakların ortaya çıkış süreci kapitalizmin feodalizmin bağrından çıkış sürecinde burjuvazinin feodalilere karşı vermiş olduğu savaşımın eşzamanlıdır. Bu mücadelenin ürünüdür. Feodalizmin hukuksal ve siyasi örgütlenişi hak ve özgürlükler kataloğu üretici güçlerin gelişimine engel oluşturduğu noktaya yıkılıp gitmeye de mahkum oldu.

Burjuvazi siyasi iktidarı ele geçişi sürecinde emekçilerle ittifak kurmak durumunda olmuştur. İki sınıfın çıkarı da ayrıcalıklar üzerinde yükselen feodalizmin mezarının kazılması yönündeydi. Ayrıcalıklara karşı ittifakı sağlayan ise “eşitlik” ve “özgürlük” sloganlarıydı. Klasik hakların başına yerleşen bu iki istem devrimci burjuvazinin sınıf çıkarısıyla tam tamına karşılık geliyordu. Çünkü kapitalizm feodal toprak ilişkileri içindeki yarı tutsak serflerin özgürleştirilerek gereksinim duyulan özgür emeğin sağlanmasını, bağımsızlıklar getiren feodal ayrıcalıkların son bulmasını, hukuksal eşitliğin sağlanmasını, feodal kayıtlamaların kaldırılmasını, ticaret ve sanayinin gelişiminin önünde duran loncaların dağıtılması ve çalışma özgürlüğünün ilanını, özel mülkiyetin ifade biçimi olan kişisel özgürlüğün güvence altına alınmasını zorunlu kılıyordu. Ne var ki özgürlük aynı zamanda feodal baskı altındaki halk kitlelerinin de sorunuydu. Özgürlük ve eşitlik istemi “tüm insanlığı” ortak değeri olarak bir noktada birleşti.

Klasik hak ve özgürlük kataloğunda eşitlik ve özgürlük ilkelerine uygun olarak, düşünce özgürlüğü, dernek kurma hakkı, toplantı ve gösteri hakkı, din ve inanç özgürlüğü, yasa önünde eşitlik ilkesi, kişi ve konut dokunulmazlığı, ticaret ve sanayi özgürlüğü, mülkiyet hakkı, adil yargılanma hakkı yer aldı.

* Avukat, ÇHD Kurucu Üyesi, Özgür Üniversite Öğretim Üyesi

Görüldüğü gibi bir mücadelenin ürünü olan bu haklar genel ve soyut bir nitelik taşıyordu. Ve ancak ekonomik olanak ile hayat bulması mümkündü. Ve sonuçta da öyle oldu, feodalizme karşı emekçilerle birlikte yürüyen burjuvazi, mezar kazıcısı emekçilere cephe almada hiç duraksamadı. Kataloglarda yer alan temel hak ve özgürlükler sınıf mücadelesinin seyrine göre somutlanıp içerik kazanabildi. Ve bir kazanım olarak varlığını devam ettirebildi.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise bu hakların gerçekleştirilmesinin hala tartışılıyor olması üzerinde durulması gereken bir trajedi olarak duruyor.

Hak ve özgürlükler kataloğunun ikincisini ise sosyal haklar kataloğu oluşturmaktadır. Klasik haklardan farklı olarak bu haklar isteme hakları olarak istenilir. Asgari insanca yaşam koşullarının gerçekleştirilmesine ilişkin haklar da diyebileceğimiz bu hakların 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıktığı görülür. Bu haklar Birinci Dünya Savaşı sonrasında anayasal belgelerde yer almaya başlamıştır. Bu hakların da klasik haklar gibi sınıfsal çelişkilerin ve mücadelelerin yoğun olarak yaşandığı kapitalist ülkelerde gündeme gelmesi bir rastlantı değildir. Tersine hakların kazanımında mücadele unsurunun açık kanıtıdır.

Eşitlik ve özgürlük sloganlarıyla iktidarı fetheden burjuvazi bu kez özel mülkiyeti kutsayarak, somut yaşanan yoksulluğun, emekçilerin ezilmesinin, sömürülmesinin üzerini soyut hukuksal eşitlik kılıfıyla örtmeye, hukukun üstünlüğü kavramını gerici bir kalkan olarak kullanmaya başladı. Emekçilerin hakları somutlama mücadelesinde ekonomik ve siyasal talepler bir bütünlük oluşturuyordu. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi, iş olanaklarının yaratılması, sosyal güvenliğin sağlanması, örgütlenme ve grev hakkı gibi. Mülksüzler siyasi ve sosyal eşitsizliklere karşı hak talepleriyle ortaya çıkıyor ve istiyordu. Bu istemler hakların yasalarda ve anayasalarda somutlanması sonucunu doğurmada gecikmedi. Sosyal hakların ayırddedici içeriğini "sosyal/sınıfsal eşitsizliğe karşı tepki" oluşturuyordu. Hakların amacı sosyal eşitliği sağlamaktı. Kuşkusuz istemler sistem içiydi ve siyasal tercihlere dönüşmediği takdirde düzenin "acımasız" yönlerinin törpülenmesini ifade ediyordu. Klasik hukukta belli başlı sosyal hak olarak şunlar belirtilmektedir:

Çalışma hakkı, sendika kurma/grev hakkı, çalışma koşullarına ilişkin haklar (iş güvenliği, sağlıklı iş ortamı, makul çalışma süresi, çalışan çocuk-geç-kadınların özel durumu, adil ücret, ücretli tatil, angarya yasağı, eşit işe eşit ücret...), sosyal ve tıbbi yardım görme hakkı, sosyal güvenlik hakkı, ana ve çocuğun korunması hakkı, sakat-hasta-

yaşlıların korunması, sağlık hakkı, beslenme hakkı, konut hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı vb.

Bu hakları sağlamakla yükümlü olan devlet hakların özelliğinden dolayı "sosyal devlet" olarak adlandırılır. Sosyal devlet bir ahlak, bir insanlık düşüncesinin değil tersine ekonomik, sosyal, siyasal yani maddi olayların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal haklar kapitalist sistemin korunması için verilen ödünlerin bir ifadesidir de. Sosyal devlet emekçi sınıfların mücadelesinin izlerini taşır, mücadelenin vuruşlarıyla şekillenir. Bu nedendir ki sosyal devletin ödevi üretim ve mülkiyet ilişkilerine dokunmadan sosyal güvenlik, işsizliğin önlenmesi, yaşam düzeyinin yükseltilmesi, emekçilere asgari standartların sağlanması için çalışmaktır.

B. 1961 ANAYASASI ve SOSYAL DEVLET

1960 öncesinde sosyal haklardan sözedilse bile bir anasayal kurum olarak sosyal hakların düzenlenmesi 1961 Anayasası ile olabilmıştır. Türkiye Cumhuriyeti anayasasında yer alan sosyal hakların işçi sınıfının mücadelesinin bir eseri olmadığı yanlış değildir. Bunda kapitalizmin gelişmemiş olmasının, işçi sınıfının bağımsız örgütlenme geleneğinin oluşmamasının, 1960'a değin sendikacılığa "uzlaşmacı" anlayışın damgasını vurmuş olmasının, grev ve siyasetle uğraşma yasağının önemli payı olduğunu yadsımamak gerekir. Ancak yine de sosyal hakların bir lütuftan çok işçi sınıfının enternasyonal mücadele birikiminin sonucu olduğu da görülmelidir. 1961 Anayasası bir yandan sosyal hakları düzenlerken diğer yandan da bu hakların somut olarak kullanılabilmesi için yasaların çıkarılmasını öngörüyordu. Sendikal haklar konusunda tüm çalışanları da içeren güvenceler getirmesi, grev ve toplu sözleşme hakkını düzenlemesi önemli sonuçlar doğuracaktı. Anasayanın getirdiği demokratik ortam emekçilerin istemlerinin örgütlü bir biçimde ortaya konulmasına, emekçilerin büyük bir siyasal etkinlik kazanmasına olanak verdi, kapıları açtı. Artık sosyal hakkın sahibi olanlar kendi istemlerini kendileri dile getirecekti.

1908 den başlayarak emekçilerin vermiş olduğu mücadele bir birikim olarak 1961 anayasasında somutlaşırken emekçi etkinliğinin doğrudan değil de dolaylı yansımalar şeklinde tezahür etmesi hakların güdüklüğünde kendisini belli eder.

1961 Anayasası her ne kadar asker-sivil aydınların eseri olarak nitelenirse de anasayanın tekeldi burjuvazinin önünü açtığı, emperyalist sistem ile bütünüleşmenin önündeki engelleri kaldırdığı, gelişen burjuvaziye dar gelen 1924 anayasasını ortadan kaldırarak açılımlar sağladığını tespit etmek zor değil-

dir. Tekelci burjuvazi kendisine yeni bir hukuksal şekilleniş, yeni bir devlet örgütlenmesi getirirken bundan emekçilerin yararlanmayacağını, emekçilerin bu olanakları kullanmayacağını düşünmek mümkün değildir.

1961 Anayasası geniş bir sosyal haklar kataloğu getirmiştir. Kişiyi tanıyan bu hakları devlet yerine getirmekle yükümlüdür. Birey burada devletten birşeyler bekleyecek, isteyecektir. Bu kataloğa göre sosyal hakları şöyle sayabiliriz: "Ailenin korunması, mülkiyet hakkının toplum yararına düzenlenmesi, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, ekonomik ve sosyal hayatın ve çalışma alanının düzenlenmesi, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hakkı, öğrenimin sağlanması, çalışma hakkı, sendika ve grev hakkı, adil ücret..."

C. SOSYAL DEVLET VE SAĞLIK HAKKI

1961 Anayasası bir sosyal hak olarak sağlık hakkını 49. maddesinde düzenlemiştir. Bu hükme göre "devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir". Anayasada sağlık hakkı içinde düşünülmesi gereken başka hükümler de bulunmaktadır. Yine 49. maddede yer alan "devletin yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyacını karşılaması" yükümlülüğü, yurttaşın maddi ve manevi varlığının gelişmesinin olanaklarını sağlama yükümlülüğü, işkence ve insan onuruyla bağdaşmayan ceza yasağı, ana ve çocuğun korunması için önlem alma yükümlülüğü, insanca çalışma koşulları sağlama yükümlülüğü, çocuklara/gençlere/kadınlara niteliklerine uygun iş olanağı yaratma yükümlülüğü, dinlenme hakkı, insan onuruna uygun bir yaşam seviyesi için elverişli ücret verme yükümlülüğü, sosyal güvenliği sağlama yükümlülüğü sağlık hakkı kapsamında değerlendirilmelidir.

Görüldüğü gibi tüm bu anasoyal hükümler devlete çok önemli görevler yüklemiş, devleti ödevli kılmıştır. Sosyal hakları düzenleyen bölümde devletin

bu ödevinin "iktisadi gelişme ve mali kaynakların yeterliliği" ölçüsüyle sınırlı olduğu vurgulanmışsa da tüm bunların anlamı devletin hiçbirşey yapmayacağı değildir, olamaz da. Öncelikle devlet asgari yaşam koşullarını sağlama ödevini bir kenara bırakmaz. Herhalde sağlık hakkını asgari yaşam koşullarını sağlayıcı hakkın başında saymak gereklidir.

İlginçtir 224 sayılı "sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi hakkında kanun" 1961 anayasasından 8 ay önce yürürlüğe girmiş olmasına karşın yaklaşım olarak aynı anlayışı paylaşmaktadır. 224 sayılı yasa sağlık hakkını İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine dayandırarak sağlık hizmetlerinin sosyalleştirileceğini belirtmektedir. Yasa da Anayasa gibi sağlık hakkını geniş olarak değerlendirmiştir. "Sağlık yalnızca hastalık ve malûliyetin yokluğu olmayıp ruhen ve sosyal bakımdan tam bir iyilik halidir", evet yasanın yaklaşımı oldukça kapsayıcıdır. Yasa sosyalleşmeye uygun olarak insanın "iyilik hali"ni hedeflemektedir. Bu durumda asgari bir hizmetin ötesine geçileceği, devletin iyilik halini sağlamakla yükümlü olduğu sonucuna varılabilir.

D. MÜCADELENİN DÜZEYİ...

Sosyal hakların yasal düzenlemelere girişi nasıl uzun erimli bir mücadelenin sonucu gerçekleşmiş ise sosyal hakların istenmesi, devletin bu ödevini yerine getirmeye zorlanması da yine mücadelenin sonucunda, hakkın sahiplerinin haklarına sahip çıkması sonucunda gerçekleşebilecektir. Yasal düzeyde bir haklar özgürlükler kataloğunun varlığı ile bunun uygulanıyor olması aynı şey olmadığına göre düzenlemenin hayat bulması somut pratiğin sıcaklığında mümkün olacaktır.

Demokratik bir ortama açılım sağlayan 1960 koşulları tarihsel olarak da sosyal hakların sahibi olan emekçilerin ayağa kalkışında azımsanamayacak bir birikim yaratmıştır.

Kuşkusuz kazanımlar birikimler üzerinde yükselmektedir.